

جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی
در فقه اسلامی، حقوق ایران و نظام‌های
حقوقی خارجی

با مقدمه

دکتر مجتبی زاهدیان

مؤلف:

مهسا مشار موحد

سرشناسه: مشاروحه مهسا، ۱۳۶۶-

عنوان و نام بدیادآور: جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی در فقه اسلامی، حقوق ایران و نظام‌های حقوقی خارجی / مؤلف: مهسا مشاروحه.

مشخصات نشر: مشهد: سخن گستر، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۲۴۸ ص.

شابک: 978-600-247-162-8

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

موضوع: هم‌سازی انسانی - - قوانین و مقررات

موضوع: هم‌سازی انسانی (فقه)

شناسه اثروده: زاهدیان، مجتبی، مقدمه‌نویس

رده بندی کنگره: ۱۳۹۱ م ۵ / ۱۷۷ / ۲۶۱۱ K

رده بندی دیویی: ۴۴/۰۴

شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۲۸۲۶۵

انتشارات سخن‌گستر

مشهد - خیابان ابن‌سینا - بین ابن‌سینا ۱۶ و پاستور - شماره ۱۷۴

تلفن: ۸۴۳۹۹۵۵

www.Sokhangostar.com

نام کتاب: جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی در فقه اسلامی، حقوق ایران و نظام‌های حقوقی خارجی

مؤلف: مهسا مشاروحه

ویراستار: زهرا غفاری

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول / زمستان ۱۳۹۱

چاپ: میثاق

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۷-۱۶۲-۸

اهمیت و تأثیر روشنگری و بیداری در جوامع بشری بر کسی پوشیده نیست زیرا زمینه تجالی و تکامل انسان‌ها را که بالاترین و ارزشمندترین آمال و آرزوها است، برآورده می‌سازد.

رسیدن به عدالت قضایی و احقاق حقوق عامه و استقرار امنیت اجتماعی برای یک نظام قضایی به ویژه نظامی، با پشتوانه عظیم و غنی اسلامی هدفی والا و بس پراهمیت است. در این راستا ضمن این‌که نقش مقننی را در تصویب قوانین متناسب با شرایط و مقتضیات روز نیایستی از نظر دور داشت، رویه قضایی نیز با به کارگیری صحیح قوانین و ارایه تفسیرهای شایسته و عادلانه، نقش بسزایی ایفاء خواهد نمود.

نگارنده کتاب حاضر که از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ممتاز رشته حقوق می‌باشد، در صدد بوده که مباحث مربوطه را به دور از پیچیدگی و اغماض‌های مشهود و موجود در بسیاری از کتب حاوی مباحث فقهی و حقوقی تدوین نماید و قطعاً با توجه به اولین تجربه در این حوزه و اهمیت و دشواری کار، میراً از خطا و اشتباه نمی‌باشد و نظرات و مشاوره‌های کلیه صاحب‌نظران فقهی و حقوقی، زمینه‌ساز تدوین آثار پربارتر خواهد بود.

دکتر مجتبی زاهدیان

۱۳۹۱/۷/۱

فهرست مطالب

۱۷	پیشگفتار
۲۱	بخش اول: شناسایی موضوع و بررسی مسایل زیستی مرتبط با شبیه‌سازی
۲۴	فصل اول: انواع تولیدمثل
۲۵	گفتار اول: تولیدمثل جنسی
۲۶	گفتار دوم: تولیدمثل غیرجنسی
۲۷	گفتار سوم: تفاوتها
۲۹	فصل دوم: موارد جایگزین تولیدمثل طبیعی
۲۹	گفتار اول: لقاح مصنوعی
۳۰	مبحث اول: تکنیکهای لقاح مصنوعی
۳۲	مبحث دوم: روشهای ایفای نقش فرد بیگانه
۳۳	مبحث سوم: احکام حقوقی
۳۵	مبحث چهارم: چند استفتا
۳۷	گفتار دوم: رحم جایگزین
۳۷	مبحث اول: انواع رحم جایگزین
۳۸	مبحث دوم: احکام حقوقی
۳۸	مبحث سوم: چند استفتا
۴۰	فصل سوم: ماهیت و مصادیق شبیه‌سازی
۴۰	گفتار اول: مفهوم شبیه‌سازی انسان
۴۱	مبحث اول: مفهوم اصطلاحی
۴۱	مبحث دوم: مفهوم علمی

- ۴۲ مبحث سوم: توضیح چند اصطلاح پزشکی
- ۴۴ گفتار دوم: پیشینه شبیه‌سازی
- ۴۵ مبحث اول: شبیه‌سازی حیوانات
- ۴۵ بند اول: مراحل شبیه‌سازی حیوانات
- ۴۷ بند دوم: شبیه‌سازی جانوران در ایران
- ۵۲ بند سوم: شبیه‌سازی جانوران در جهان
- ۵۴ مبحث دوم: شبیه‌سازی انسان
- ۵۶ بند اول: مراحل شبیه‌سازی انسان
- ۵۷ بند دوم: تفاوت شبیه‌سازی با تلقیح مصنوعی و رحم جایگزین
- ۵۹ فصل چهارم: انواع شبیه‌سازی، مزایا و معایب آن
- ۵۹ گفتار اول: انواع شبیه‌سازی
- ۵۹ مبحث اول: کلون‌سازی تکثیری
- ۶۰ بند اول: کلون‌سازی رویانی
- ۶۱ بند دوم: کلون‌سازی دی.ان.ای بالغ
- ۶۲ مبحث دوم: کلون‌سازی غیر تکثیری
- ۶۲ بند اول: کلون‌سازی درمانی
- ۶۵ بند دوم: کلون‌سازی تحقیقاتی
- ۶۵ مبحث سوم: تفاوت شبیه‌سازی درمانی و تولیدی
- ۶۶ گفتار دوم: مزایا و معایب شبیه‌سازی
- ۶۶ مبحث اول: مزایا و کاربردهای شبیه‌سازی
- ۶۷ مبحث دوم: پیامدهای منفی شبیه‌سازی
- ۶۹ بخش دوم: شبیه‌سازی از دیدگاه اسلام و سایر ادیان
- ۷۲ فصل اول: شبیه‌سازی از دیدگاه ادیان
- ۷۲ گفتار اول: شبیه‌سازی انسان
- ۷۲ مبحث اول: دیدگاه آیین بودائیسیم
- ۷۳ مبحث دوم: دیدگاه آیین هندوئیسم
- ۷۴ مبحث سوم: دیدگاه آیین یهود

۷۵	مبحث چهارم: دیدگاه آیین مسیحیت
۷۷	بند اول: کاتولیک
۷۹	بند دوم: ارتدوکس
۸۰	بند سوم: پروتستان
۸۰	گفتار دوم: شبیه‌سازی درمانی
۸۱	مبحث اول: دیدگاه آیین بودائیسیم
۸۱	مبحث دوم: دیدگاه آیین هندوئیسم
۸۱	مبحث سوم: دیدگاه آیین یهود
۸۲	مبحث چهارم: دیدگاه آیین مسیحیت
۸۲	بند اول: کاتولیک
۸۳	بند دوم: ارتدوکس
۸۳	بند سوم: پروتستان
۸۴	فصل دوم: شبیه‌سازی انسان از منظر اسلام
۸۴	گفتار اول: شبیه‌سازی از دیدگاه فقهای امامیه
۸۵	مبحث اول: شبیه‌سازی انسان
۸۷	مبحث دوم: حکم فقهی شبیه‌سازی انسان
۸۷	بند اول: نظریه جواز
۸۸	الف: جواز مطلق
۹۲	ب: جواز محدود
۹۳	بند دوم: نظریه حرمت
۹۳	الف: حرمت اولی
۹۵	ب: حرمت ثانوی
۹۶	ج: دلایل نظریه حرمت
۹۸	مبحث سوم: شبیه‌سازی درمانی
۱۰۰	گفتار دوم: شبیه‌سازی از دیدگاه فقهای عامه
۱۰۱	مبحث اول: شبیه‌سازی انسان
۱۰۳	مبحث دوم: شبیه‌سازی درمانی

بخش سوم: وضعیت حقوقی فرد شبیه‌سازی شده در حقوق ایران.....	۱۰۵
فصل اول: مفهوم و ماهیت قرارداد شبیه‌سازی انسان.....	۱۰۸
گفتار اول: مفهوم قرارداد شبیه‌سازی.....	۱۰۸
مبحث اول: ماهیت قرارداد شبیه‌سازی.....	۱۱۰
مبحث دوم: قرارداد شبیه‌سازی در طبقه‌بندی عقود.....	۱۱۰
مبحث سوم: عوامل محدودکننده در قرارداد شبیه‌سازی.....	۱۱۱
گفتار دوم: تعهدات طرفین قرارداد شبیه‌سازی.....	۱۱۳
مبحث اول: تعهدات متقاضی شبیه‌سازی.....	۱۱۳
مبحث دوم: تعهدات اهداکننده تخمک و رحم جایگزین.....	۱۱۴
مبحث سوم: تعهدات پزشک در مقابل طرفین قرارداد.....	۱۱۵
فصل دوم: احکام حقوقی فرد شبیه‌سازی شده از جهت نسب و آثار نسب.....	۱۱۷
گفتار اول: مفهوم و انواع نسب.....	۱۱۷
مبحث اول: مفهوم لغوی و اصطلاحی نسب.....	۱۱۸
بند اول: مفهوم لغوی.....	۱۱۸
بند دوم: مفهوم اصطلاحی.....	۱۱۸
مبحث دوم: انواع نسب.....	۱۲۰
گفتار دوم: نسب و آثار آن در فرد شبیه‌سازی شده.....	۱۲۲
مبحث اول: نسب مشروع.....	۱۲۲
مبحث دوم: نسب نامشروع.....	۱۲۳
گفتار سوم: نسب مادری کودکان شبیه‌سازی شده.....	۱۲۴
گفتار چهارم: نسب پدری کودکان شبیه‌سازی شده.....	۱۲۷
گفتار پنجم: آثار نسب طفل شبیه‌سازی شده.....	۱۳۰
مبحث اول: ابتدای شخصیت.....	۱۳۱
مبحث دوم: حرمت نکاح.....	۱۳۱
بند اول: تعریف محرمیت.....	۱۳۲
بند دوم: حکم نکاح طفل.....	۱۳۳
مبحث سوم: حضانت.....	۱۳۴
بند اول: تعریف حضانت.....	۱۳۴

۱۳۶	بند دوم: حضانت طفل
۱۳۷	بند سوم: ماهیت حقوقی حضانت
۱۳۸	بند چهارم: سقوط حضانت
۱۳۹	مبحث چهارم: ولایت
۱۴۰	بند اول: ولایت طفل
۱۴۱	بند دوم: سقوط حق ولایت
۱۴۲	مبحث پنجم: انفاق
۱۴۳	بند اول: نفعه طفل
۱۴۴	بند دوم: الزام به انفاق
۱۴۴	مبحث ششم: توارث
۱۴۵	بند اول: حکم ارث طفل
۱۴۶	بند دوم: شرایط ارث
۱۴۸	فصل سوم: احکام خاص حقوقی کودکان شبیه‌سازی شده پس از تولد
۱۴۸	گفتار اول: حق بر جان و تن شبیه
۱۴۹	گفتار دوم: منع تجارت شبیه
۱۴۹	گفتار سوم: سند ولادت شبیه
۱۵۰	مبحث اول: اسناد سجلی طفل
۱۵۱	مبحث دوم: نام‌خانوادگی طفل
۱۵۲	گفتار چهارم: اهلیت شبیه
۱۵۲	مبحث اول: اهلیت تمتع طفل
۱۵۳	مبحث دوم: اهلیت استیفای طفل
۱۵۳	گفتار پنجم: تابعیت شبیه
۱۵۴	مبحث اول: تابعیت ایرانی طفل
۱۵۶	مبحث دوم: تابعیت خارجی طفل
۱۵۹	بخش چهارم: وضعیت حقوقی شبیه‌سازی در سازمانهای بین‌المللی و کشورهای خارجی
۱۶۲	فصل اول: جنبه‌های حقوقی در سازمانهای بین‌المللی
۱۶۳	گفتار اول: سازمان ملل متحد

- گفتار دوم: سازمان یونسکو ۱۶۶
- گفتار سوم: سازمان جهانی بهداشت ۱۶۹
- فصل دوم: وضعیت حقوقی شبیه‌سازی در سطح منطقه‌ای ۱۷۲
- گفتار اول: اتحادیه اروپا ۱۷۲
- گفتار دوم: گروه هشت ۱۷۶
- گفتار سوم: سازمان اسلامی علوم پزشکی ۱۷۶
- فصل سوم: وضعیت حقوقی شبیه‌سازی در سطح داخلی ۱۷۹
- گفتار اول: جایگاه قاره آمریکا در خصوص شبیه‌سازی ۱۸۰
- مبحث اول: ایالات متحده آمریکا ۱۸۰
- مبحث دوم: کانادا ۱۸۳
- مبحث سوم: مکزیک ۱۸۴
- گفتار دوم: جایگاه قاره اروپا در خصوص شبیه‌سازی ۱۸۵
- مبحث اول: آلمان ۱۸۵
- مبحث دوم: اسپانیا ۱۸۶
- مبحث سوم: انگلستان ۱۸۷
- مبحث چهارم: ایتالیا ۱۹۰
- مبحث پنجم: بلژیک ۱۹۱
- مبحث ششم: دانمارک ۱۹۱
- مبحث هفتم: سوئد ۱۹۲
- مبحث هشتم: سوئیس ۱۹۲
- مبحث نهم: فرانسه ۱۹۴
- مبحث دهم: فنلاند ۱۹۵
- مبحث یازدهم: هلند ۱۹۶
- گفتار سوم: جایگاه قاره اقیانوسیه در خصوص شبیه‌سازی ۱۹۷
- مبحث اول: استرالیا ۱۹۷
- مبحث دوم: نیوزلند ۱۹۹
- گفتار چهارم: جایگاه قاره آسیا در خصوص شبیه‌سازی ۲۰۰
- مبحث اول: چین ۲۰۰

۲۰۱	مبحث دوم: ژاپن
۲۰۳	مبحث سوم: سنگاپور
۲۰۴	مبحث چهارم: هند
۲۰۵	گفتار پنجم: جایگاه قاره آفریقا در خصوص شبیه‌سازی
۲۰۶	مبحث اول: آفریقای جنوبی
۲۰۶	مبحث دوم: سودان
۲۰۷	مبحث سوم: مصر
۲۰۷	گفتار ششم: جایگاه ایران در خصوص شبیه‌سازی
۲۱۱	نتیجه‌گیری
۲۱۵	پیشنهادات
۲۱۷	ضمایم (جدول)
۲۲۳	تصاویر
۲۲۹	فهرست منابع
۲۲۹	منابع فارسی (کتابها)
۲۳۵	مقالات
۲۴۰	کتابهای عربی
۲۴۲	سایتهای اینترنتی
۲۴۳	مقالات خارجی

www.ketab.ir

پیشگفتار

آدمی، از آغاز آفرینش و زمانی که بار امانت الهی را پذیرفت، در پی شناخت هر چه بیشتر دنیای اطراف خود بوده است. تولید انسان غیر از روش معمول تولیدمثل و یافتن راهی جهت طولانی نمودن عمر انسان، از جمله آرزوهایی است که بشر به دنبال تحقق آن بوده است. این طرز تفکر، در شعر شاعران نیز به چشم می‌خورد؛ مانند جامی که در مثنوی سلامان و ابسال خود، از پادشاهی سخن می‌گوید که با کمک حکیم کاردان خود بدون نیاز به آمیزش جنسی، دارای پسری به نام سلامان می‌گردد:

نطفه را بی‌شهوَت از صلیبش گشاد در محلسی جز رحم آرام داد
بعد نه مه گشت پیدا زان محل کوه‌کی بی‌عیب و طفلی بی‌خلل

(جامی، ص ۴۱)

عصر حاضر، در نتیجه گسترش پژوهشهای علمی و تجربی دستاوردهای اعجاب‌آوری به همراه داشته و آنچه تا دیروز ناممکن جلوه می‌نمود، امروز به واقعیت پیوسته است. زمانی که بشر دریافت هر سلول موجود زنده حاوی خصوصیات ارثی است به فکر تولید موجودی جدید همانند صاحب سلول افتاد و بدین‌گونه بود که تکنیک شبیه‌سازی، شروع شد. شبیه‌سازی، یکی از روشهای نوین درمان ناباروری است که در آن نه تنها بارداری به روش مصنوعی حاصل می‌شود بلکه یک سلول جسمی و یک سلول جنسی با یکدیگر ترکیب می‌شوند؛ به بیان دیگر شبیه‌سازی تولید انسان بدون لقاح اسپرم و تخمک می‌باشد

که در موارد دیگری از جمله پیوند عضو و ترمیم بافت معیوب ناشی از صدمات محیطی نیز مؤثر می‌باشد.

می‌توان از این پدیده به عنوان توانمندی خداداد نام برد که علاوه بر افزایش دانش ما در مورد ژنتیک انسان، به بازسازی گونه‌های درحال انقراض جانداران، افزایش طول عمر انسان از طریق پیوند اعضا، تولید داروهای خاص و درمان ناباروری کمک می‌کند. از طرفی می‌تواند دارای معایبی چون پیری زودرس، فرسودگی مفاصل، تزلزل در بنیان خانواده و جامعه باشد. همچنین با توجه به اثرگذاری مستقیم این پیشرفت علمی بر قانون‌گذاری و ساختار حقوقی، مباحث حقوقی زیادی را در جهان برانگیخته است.

جهت رفع برخی از این ابهامات لازم است ابعاد حقوقی آن تبیین گردد تا ضمن روشن نمودن اذهان عمومی، از سوءاستفاده‌های احتمالی جلوگیری شود. مسأله اصلی این است که با تولید اولین طفل شبیه‌سازی شده، چه اتفاقاتی به وقوع خواهد پیوست. مشهورترین گوسفند شبیه‌سازی شده به نام دالی بعد از ۲۷۷ بار آزمایش، در سال ۱۹۹۷ متولد گردید و تخیلات جای خود را به واقعیت داد. انتشار این خبر، واکنش بسیاری از دولتها و جوامع را برانگیخت. تا این‌که در سال ۲۰۰۲ خبرسازترین مورد شبیه‌سازی یعنی ادعای ایجاد انسان، بیش از پیش توجه جوامع را به خود جلب نمود و واکنشها در این مورد به اوج خود رسید.

تدوین این کتاب، با مشکلات و سختی‌هایی مواجه بود. از مهمترین آنها می‌توان به نوپیدا بودن موضوع و به دنبال آن در دسترس نبودن منابع کافی و مناسب، اشاره نمود. همچنین با توجه به مستحده بودن موضوع، عدم اتفاق نظر میان فقها و نبود قانون خاص در کشور اسلامی ایران، به علاوه عدم انتشار کتب علمی و کمبود ثبت مقالات در زمینه پژوهشهای فقهی این مسأله، از دیگر موانع بود. به همین علت مدت زمان زیادی را جهت جمع‌آوری مطالب لازم، اعم از کتابها، مقالات، مجلات، روزنامه‌ها و ترجمه مقالات انگلیسی و مطالب ارایه شده در سایتهای گوناگون درباره قوانین و معاهدات کشورها به خود اختصاص داد. در ارتباط با منابع، ذکر چند نکته ضروری است. این‌که

منابع عمومی در زمینه موضوع مربوطه کم نیست؛ اما اندیشمندان امامیه کمتر به این موضوع توجه نشان داده‌اند و بیشتر به فتواهای بیان شده پراکنده‌ای بسنده شده است. در این مجموعه سعی گردیده تا از منابع درجه اول و به بیانی منابع اصلی استفاده شود. مطالب منابع فارسی اعم از مکتوب یا الکترونیکی، نسبت به منابع خارجی، قدیمی‌تر می‌باشد و بیشتر تکرار مطالب گذشته است؛ در صورتی که می‌تواند به این موضوع با توجه به اهمیت آن و پیشرفت کشور عزیزمان ایران در این زمینه، بیشتر از پیش با تدوین کتب و مقالات معتبر، اطلاعات دقیق و به‌روز، به سهولت در اختیار علاقمندان قرار گیرد.

مطالب این پژوهش در چهار بخش تنظیم گردیده است. بخش اول به شناسایی موضوع و مسایل زیستی مرتبط با شبیه‌سازی اشاره دارد که طی چهار فصل، ابتدا انواع تولید مثل و تفاوت آنها بیان شده است. سپس در فصل دوم، موارد جایگزین تولیدمثل طبیعی شامل تلقیح مصنوعی و رحم جایگزین، توضیح داده شده است. فصل سوم تحت عنوان ماهیت شبیه‌سازی، در مورد مفهوم و پیشینه این پدیده و تفاوت آن با روشهای جایگزین تولیدمثل، توضیحاتی ارائه گردیده است. در فصل چهارم با عنوان انواع و آثار شبیه‌سازی، به روشهای مختلف این تکنیک و مزایا و پیامدهای آن پرداخته‌ایم. بخش دوم با عنوان شبیه‌سازی از منظر ادیان و فقه اسلامی، طی دو فصل شبیه‌سازی از دیدگاه ادیان و از منظر اسلام، بررسی شده است. در بخش سوم، وضعیت حقوقی فرد شبیه‌سازی شده در حقوق ایران، طی سه فصل به ترتیب قرارداد شبیه‌سازی، احکام حقوقی فرد شبیه‌سازی شده از جهت نسب و آثار نسب نیز احکام خاص حقوقی کودک شبیه‌سازی شده پس از تولد را بیان کرده‌ایم. بخش چهارم به جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی در سطح بین‌المللی و کشورهای خارجی اختصاص داده شده است. این بخش دارای سه فصل با عناوین جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی در سازمانهای بین‌المللی، جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی در سطح منطقه‌ای و جنبه‌های حقوقی شبیه‌سازی در کشورهای خارجی می‌باشد.

امید آن‌که مطالب ارایه شده در این کتاب، مورد استفاده و قبول خواننده محترم قرار گیرد. بر خود فرض می‌دانم از تمامی بزرگوarانی که مشوق و راهنمای من بوده‌اند، بالاخص اساتید گرانقدرم آقایان دکتر مجتبی زاهدیان، دکتر محمدرضا غلامپور و دکتر محمدعلی سعیدی، همچنین کلیه کسانی که در تدوین، چاپ و نشر این مجموعه یاری‌ام نمودند، کمال تشکر و سپاس را داشته باشم.

«بار خدایا! مرا به آنچه آموخته‌ای بهره‌مند گردان و آنچه مرا بهره‌مند گرداند به من پیاموز، همواره بر دانشم بیفزای.»

(نیایشهای پیامبر، ص ۴۱)